

Zázemí londýnského politického exilu – repatriace a likvidace*

Jana Kasíková

ENVIRONMENT OF POLITICAL EXILE IN LONDON – REPATRIATION AND LIQUIDATION

This study focuses on the issue of the environment of the Czechoslovak government in exile in London, the termination of its activities, the transfer of the core of government from exile to the homeland and the effort to ensure a certain continuity. This process is examined from the planning phase through experience with the first transports to the activities of the London authorities in liquidation. Attention is focused on the material environment, i.e. properties, equipment and official documentation, as well as on personnel issues pertaining to employees of the government authorities.

KEYWORDS:

Czechoslovak political exile; Czechoslovak government in exile in London; government in exile; post-war repatriation; Czechoslovak authorities in London

„Odjezd prezidenta republiky a vlády do Moskvy a domů [...] byl pro celé naše zahraniční státní zřízení v Anglii počátkem jeho likvidace.“¹ Exilový činitel Prokop Drtina tím ve svých vzpomínkách zdůraznil symboliku osoby prezidenta Edvarda Beneše pro působení československého exilu za druhé světové války v Londýně. Likvidace tohoto politického exilu však byla záležitostí dlouhodobější a její provedení nebylo ani snadné, ani samozřejmé. Vypůjčme si ještě jednou slova Prokopa Drtiny, abychom ilustrovali osobní pocity některých exulantů při tomto procesu: „[...] šli jsme domů rádi, ale ovšem šest let druhé světové války a hlavně pět let života tohoto státního zřízení bylo naplněno takovými zážitky a událostmi [...] pro každého z nás, že jsme rozloučení s Anglií nemohli nést jen s pocitem radosti, že jedeme domů, nýbrž že bylo provázeno i nespornou nostalgií, že končí jedna dramatická a významná epizoda nejen našich životů, ale i národních dějin.“²

Během několika let svého působení na půdě Velké Británie si československý politický exil vybudoval úctyhodné úřednické zázemí, čítající desítky úředníků na každém z exilových ministerstev a nájem množství prostor zařízených dostačujícím inventářem.³ Po celou dobu fungování se ovšem předpokládala dočasná působnost tohoto exilového státního zřízení, s postupným osvobozováním Evropy se proto začala

* Tento článek vznikl v rámci projektu GA ČR *Inscenování politického exilu. Českoslovenští politici v Londýně za druhé světové války* (č. 18-02760S).

1 Prokop DRTINA, *Československo můj osud*, II/1, Praha 1992, s. 7.

2 Tamtéž.

3 Na konci války pracovalo ve státním aparátu více než 500 zaměstnanců. Archiv ministerstva zahraničních věcí (dále jen AMZV), fond Londýnský archiv (dále jen LA), karton č. 503, spis Likvidace, č. 769/45, Záznam o schůzi likvidační komise.

intenzivně řešit otázka likvidace a případná repatriace těchto institucí do osvobozené vlasti.

Pod označením „zázemí“ zde tedy rozumím jak personál, tj. úředníky, tak stránku materiální, tj. movitý inventář a obývání nemovitých prostor. Toto vše dotvářelo seriózní, reprezentativní obraz československé exilové vlády. V následujícím textu sleduji na jedné straně strategické plánování ukončení působení státního zřízení na britské půdě a přesunu do vlasti, které bylo důležitou otázkou politickou, na druhé straně pak konkrétní realizaci likvidace a repatriace.⁴

LONDÝNSKÉ ZÁZEMÍ POLITICKÉHO EXILU

Zázemí státního zřízení se budovalo postupně a nejprve s nemalými obtížemi. „Byl tu především značný nedostatek schopných a zkušených lidí [...]. Zpočátku převážná většina úřednictva našeho státního zřízení sestávala z úředníků naší zahraniční služby, kteří po 15. březnu zůstali v cizině a odmítli sloužit Němcům. Z domova odešel do zahraničí jen velmi malý počet státních úředníků. Bylo proto třeba postupem času přibírat na výpomoc osoby ze života soukromého a bez předchozí administrativní praxe. Je proto pochopitelné, že trvalo jistou dobu, než se tento různorodý úřednický aparát náležitě sladil a celý chod jeho zaběhal.“⁵ Při výběru zaměstnanců se bral zřetel na chování adepta po 30. září 1938, na splnění vojenské povinnosti, dosavadní činnost v zahraničí a v neposlední řadě na odbornou a jazykovou kvalifikaci. Zaměstnanci státního zřízení byli smluvní nebo tzv. zařazení, jejichž ohodnocení se řídilo platovými třídami.⁶ Dále zaměstnanci pobírali také příplatky a dávky.⁷ Tuto péči zajišťovalo exilové ministerstvo sociální péče, které zároveň zaopatřovalo rodinné příslušníky. Manželky a děti vládních činitelů a státních úředníků i penziono-

4 Závěr činnosti exilové vlády a její repatriaci přibližuje ve své studii Jan NĚMEČEK, *Likvidace československé exilové vlády v Londýně*, in: Rok 1945 v českých a evropských dějinách. Sborník referátů z vědecko-osvětové konference Českého svazu bojovníků za svobodu 4. října 2000, Praha 2002, s. 71–82. Obecnou repatriaci Čechoslováků z Velké Británie studoval v diplomové práci Jaroslav KUČERA, *Repatriace československých občanů z exilu ve Velké Británii po druhé světové válce*, bakalářská práce, Ústav českých dějin FF UK, Praha 2014.

5 Eduard TÁBORSKÝ, *Naše státní zřízení v Anglii*, in: Edvard Beneš, Paměti II., ed. Milan Hauner, Praha 2007, s. 371.

6 Ačkoli byla snaha navázat na předválečnou legislativu, v tomto případě na tzv. platový zákon z roku 1926, mimořádné podmínky si vyžádaly zvláštní úpravu, danou posléze dekretem č. 10/1941 Úř. věst. Šest platových stupňů stanovovalo tzv. služné v rozmezí 22–45 liber bez příplatků (ty základní částku navyšovaly). Plat členů vlády byl v roce 1941 většinou 100 liber. V roce 1944 byla v jednání úprava, diskuse dala základ poválečným dekretům upravujícím poměry státních zaměstnanců. Národní archiv ČR (dále jen NA ČR), fond Ministerstvo financí — Londýn (dále jen MF-L), karton č. 80, sign. 49-42-5, č. 955/40, Výplata služného, a 49-85-1, spis Úprava poměrů veřejných zaměstnanců.

7 Zaměstnanci měli za určitých podmínek nárok nejen na nemocenské pojištění, ale například i příspěvek na školné.

vaní mnohdy nebyli výdělečně činní, na druhou stranu navyšovali počet československých příslušníků ve Velké Británii zahrnutých do péče exilové vlády.

S postupným kompetenčním i personálním rozšiřováním institucí rostla potřeba zajišťování nových úředních prostor. Tzv. československý Londýn se tak rozrůstal o další budovy i místnosti po celém Londýně, tyto prostory byly vyhledávány mezi nabídkou pronájmů.⁸ Významnou se pro československou vládu stala prostorná výšková budova, tzv. Fursecroft, kde sídlilo hned několik ministerstev.⁹ O veškeré nemovitosti i věcné zařízení pečovala Správa státních budov pod ministerskou radou, respektive ekonomát s rozšířenou kompetencí pod ministerstvem financí. Po jeho zřízení v roce 1942 zde byly soustředěny veškeré žádosti jak o nové nájemy, tak o nákup materiálu, od zařízení úřadoven po papírnické potřeby. Vláda si od takového postupu slibovala nejen dohled nad výdaji jednotlivých úřadů, ale i obecnou standardizaci, která měla vést k finanční úspoře i jednotné prezentaci československého státního zřízení navenek.¹⁰

PLÁNY LIKVIDACE A REPATRIACE STÁTNÍHO ZŘÍZENÍ

S vidinou blížícího se konce války začaly na podzim roku 1944 probíhat intenzivnější porady ohledně budoucího ukončení pobytu ve Velké Británii. Dělo se tak nejprve v rámci příprav ministerstva sociální péče ohledně celkové poválečné repatriace.¹¹ Vláda také již měla první zkušenosti s „úřadem v pohybu“ skrze vládní delegaci vyslanou na osvobozené území.¹² Náročnost situace, se kterou se vyslaní úředníci setkávali, přiměla prezidenta Beneše a vládu k uspíšení přesunu do vlasti, ačkoli její území bylo teprve postupně osvobozováno.¹³ Situace se rychle měnila a akcelerovala inicia-

8 Úřadovny v průběhu let své sídlo měnily, ať už z důvodu nárůstu potřeby místností, výpovědi nájmu či zničení budovy leteckým náletem. Ke konci své činnosti využívalo státní zřízení 14 domů a 30 bytů. NA ČR, fond Úřad předsednictva vlády — běžná spisovna (dále jen ÚPV-B), karton č. 642, č. j. 657/45, č. j. 5068.

9 Viz dále pozn. č. 63. Seznam a mapa úřadů v Londýně také Neil REES, *Prezident Beneš v Anglii*, Praha 2006.

10 Sjedený byl například kancelářský materiál či domovní řád (jeho součástí byla i předepsaná úřední doba od 11 do 15 hod.). Za účelem úspory financí se veškeré zboží hromadně objednávalo a skladovalo. NA ČR, MF-L, karton č. 4, sign. I., Domovní řád.

11 K obecným plánům exilové vlády o poválečné repatriaci Jana KASÍKOVÁ, *Ať mohou přijeti*, Praha 2017, zejména s. 47–85.

12 Vládní delegace v čele s Františkem Němcem byla vyslána přes Káhiru, Teherán a Moskvu v srpnu roku 1944 na základě dohody o přebírání kontroly nad osvobozeným územím, na Slovensko dorazila v říjnu téhož roku. Tvořili ji politici, úředníci, vojenské osoby, ale také zdravotní personál. Činnost vládní delegace však narážela na mnohé obtíže a byla značně limitována vojenskou správou. Jan NĚMEČEK — Helena NOVÁČKOVÁ — Monika SEDLÁKOVÁ, *Zpráva vládního delegáta Františka Němce o vývoji na Podkarpatské Rusi 1944*, Sborník archivních prací 50, 2000, č. 1, s. 121–203.

13 Benešova tendence neoddalovat převzetí správy nad Československem se objevuje například v pamětech Eduarda Táborského. Jan NĚMEČEK — Jan KUKLÍK — Blanka JEDLIČKOVÁ —

tivu vládních činitelů. Zatímco na začátku roku 1945 ještě ministr Masaryk sděloval britské straně, že vzhledem k náročnosti přesunu se odjezd a formování nové vlády v následujících třech měsících neočekává, již v průběhu ledna byl vládou proklamován co nejčasnější odjezd do vlasti, doslova „jakmile to bude možné“.¹⁴

Specifickým úkolem tzv. likvidace státního zřízení byla pověřena komise ministrů financí, vnitra, zahraničních věcí a sociální péče, na širších meziministerských poradách byly domlouvány konkrétní kroky.¹⁵ Řešil se postupný útlum činnosti úřadů v Londýně, přesun kompetencí na novou vládu na osvobozeném území a ukončení působnosti na území Velké Británie. Ačkoli se exilová vláda jako taková nepřesouvala na osvobozené území, kde měla vzniknout vláda nová, byla snaha o určitou kontinuitu mezi nimi. Proto bylo nezbytné v co nejkratším časovém úseku přesunout k nové vládě do vlasti klíčové úředníky, dokumentaci, případně další inventář. Likvidace a repatriace úřadů byla rozdělena na tzv. věcnou, jejíž řízení bylo svěřeno dle dosavadní praxe správě ministerstvu financí, a personální, kterou obstarávalo ministerstvo sociální péče spolu s obecnými repatriačními otázkami.

V rámci věcné repatriace si ministerstvo financí vyžádalo od jednotlivých úřadů inventarizaci veškerého majetku, jeho ocenění a rozhodnutí, které předměty budou repatriovány do vlasti, které odprodány a které ponechány například pro potřebu československých zahraničních úřadů.¹⁶ K převozu do vlasti byly určeny zejména psací a kopírovací stroje, případně jednotlivý nábytek.¹⁷ Stroje přitom měly být zařazeny do tzv. prvních sledů do vlasti, předpokládala se tedy jejich potřeba i nedostatek. Včas uvažovanou byla také otázka nájmu, kde se předpokládala určitá výpovědní lhůta, výpověď pojištění apod., přičemž bylo nutné respektovat britské zvyklosti. V rámci úspory měly být úřadovny jednotlivých resortů, respektive dalších československých institucí, slučovány v rámci stejných budov do menších prostor.

Daniela NĚMEČKOVÁ (edd.), *Československá zahraniční politika na sklonku války 1945*, Praha 2015, s. 10.

14 Srov. zprávy vyslance Nicholse pro Foreign Office. The National Archives of the UK: Public Record Office (TNA), Foreign Office (FO), fond č. 371-47120, sign. č. N650/G/2, Return of Czech Council of Ministers to Czechoslovakia. O způsobu přechodu vlády na osvobozené území a procesu likvidace státního zřízení jednala intenzivně exilová vláda v lednu a v únoru roku 1945, často na základě předjednaných návrhů personální komise složené ze zástupců resortů. Jan NĚMEČEK — Ivan ŠTOVÍČEK — Helena NOVÁČKOVÁ — Jan KUKLÍK — Jan BÍLEK (edd.), *Zápisy ze schůzí československé vlády v Londýně V. (1945)*, Praha 2016, zejména schůze č. 182–184.

15 AMZV, LA, karton č. 503, spisy Repatriace úřadů věcná a Repatriace zaměst. stát. zřízení.

16 Inventarizace poukazují na širokou vybavenost, jak praktickou, tak dekorativní. Úřadovny disponovaly jednak obvyklým pracovním nábytkem, tj. zásuvkovými pracovními stoly či kartotékovými skříněmi. Pracovny nebyly strohé, nechyběly záclony a koberce, na stěnách visely obrazy či fotografie T. G. Masaryka a Edvarda Beneše, a to i v několika místnostech v rámci jedné budovy. NA ČR, fond Ministerstvo vnitra — Londýn (dále jen MV-L), karton č. 239, sign. 2-59-1, č. j. 12812/II/44, Věcná repatriace úřadů.

17 K převozu do vlasti byly například určeny některé zejména perské koberce; před převozem měly být vyčištěny. NA ČR, fond Ministerstvo financí — Londýn (dále jen MF-L), karton č. 4, sign. 651/45, Koberce — čištění a uložení.

Zásadní položku věcné stránky představovala dokumentace. Spisy se kategorizovaly dle priorit, a to k odeslání s prvním sledem, k brzkému odeslání, k pozdějšímu odeslání, případně k ponechání ve Velké Británii. Patřily sem zejména evidenční dokumenty, kartotéky, záznamy o trestním stíhání ad., které měly napomoci plnohodnotnému převzetí rozhodovací pravomoci resorty nové vlády v osvobozené vlasti. Pozdějšími transporty byly zasílány dodatečné spisy, archivy, ale také například knihovny studijních oddělení. V nich se nacházely archivy tiskovin a zahraniční tituly z různých oborů — politických, správních, ale i historických či psychologických.¹⁸

Co se týče personální stránky, nepředpokládalo se celkové přenesení úřadů a jejich osazenstva do vlasti, stejně tak nebyla z provozních ani finančních důvodů možná jejich hromadná repatriace.¹⁹ Ministerstva proto připravila seznamy zaměstnanců, kteří měli odjet do vlasti s prvním možným transportem, těch, kteří zůstali nadále v Londýně činní k likvidaci úřadů, dále těch, kteří měli být repatriováni později a rovněž těch, kteří mohli být propuštěni či přeřazeni do jiných úřadů.²⁰ Spolu s likvidací úřadů byla rušena pracovní místa, pracovní poměr byl zařazeným zaměstnancům změněn na smluvní.

Samostatnou a dlouhodobě připravovanou byla také tzv. otázka odborníků. Jednalo se o experty z různých oborů, kteří měli být co nejdříve přepraveni do vlasti, a to buď samostatně, nebo v rámci širší skupiny. K takto vyžadovaným profesím patřil zejména zdravotní personál,²¹ dále technici, ale i jiná specifická povolání.²² Ačkoli nebyli státními úředníky, jejich repatriace byla řešena paralelně a na vládní úrovni. Pro tento účel se na dobu přechodnou stávali smluvními zaměstnanci ministerstev a byly

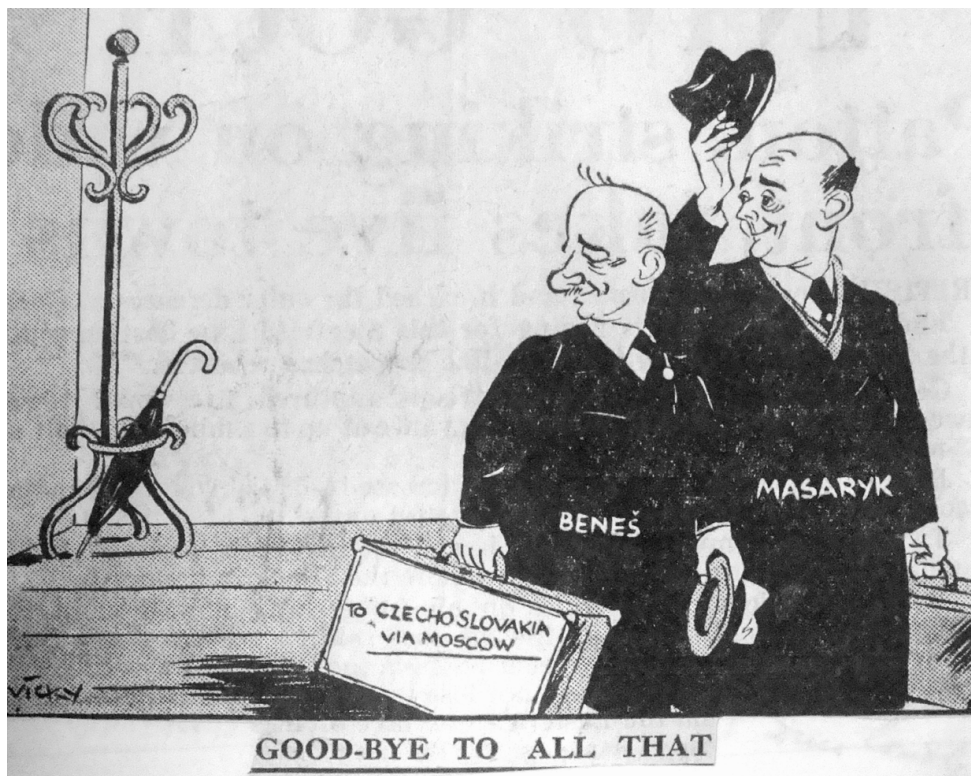
18 Konkrétní seznamy zásilek k odeslání přinášejí fondy jednotlivých londýnských ministerstev, například NA ČR, MV-L, karton č. 238, sign. 2-53/2, spis č. 4, Seznamy beden.

19 NA ČR, fond Ministerstvo sociální péče — Londýn (dále jen MSP-L), karton č. 65, sign. 11-59/62, spis Užší komise pro repar. čs. stát. zaměst.

20 Pokud úředník naopak dané přeřazení odmítl, bylo mu odňato vyplacení jinak garantovaného tříměsíčního odstupného. Zaměstnanci bývali umísťováni do některých institucí, jejichž činnost setrvávala v Londýně, zejména do služeb velvyslanectví. Při přeřazení se zohledňovaly požadavky úřadu, například v práci na repatriační misi či úřadu UNRRA se přihlíželo k věku (do 55 let), jazykovým znalostem i dalším schopnostem. Tamtéž, karton č. 65, sign. 11-59/64, č. j. 993/45-IV/L, Repatriace čs. státních zaměstnanců z V. Británie.

21 Záležitosti zdravotních výprav se řešily na vládní úrovni v rámci tzv. první pomoci. Do ledna 1945 se dobrovolně přihlásilo 156 lékařů, dále bylo evidováno několik desítek ošetřovatelek, sociálních pracovnic či rentgenových asistentek. Část zdravotníků také odjela s úředními transporty do osvobozeného Československa. Výpravy se přitom řídily reálnou potřebou ve vlasti, nejprve proto byli na osvobozené území vysíláni lékaři slovenské, respektive karpatoruské národnosti. Tamtéž, karton č. 67, sign. 275, spis č. 8, II., Zdravotní výprava.

22 Sestavovaly se seznamy disponibilních odborníků dle odvětví (národní hospodářství, právo, sociální politika, průmysl, veřejné práce, zásobování, zemědělství, doprava), ale i podle konkrétní specializace (svářeč, soustružník, montér, zámečnický, stavební inženýr, strojní inženýr apod.). Tamtéž, karton č. 65, sign. 11-59/78.

Kresba reflektující ukončení činnosti československého exilového státního zřízení v Londýně. Autorem byl zřejmě Victor Weisz tvořící pod pseudonymem Vicky (*News Chronicle*, 19. února 1945).

jim poskytnuty výhody státních úředníků.²³ Odborníci byli vyhledáváni nebo se sami přihlásili na výzvu vlády, poté byl sestaven seznam vhodných kandidátů. Ti následně podepsali prohlášení, že jsou připraveni odjet do vlasti, a čekali na vyzvání.²⁴

²³ Jejich prioritní vyslání bylo projednáváno ministerskou radou v únoru 1945 na základě zpráv vládního delegáta z osvobozeného území. J. NĚMEČEK — I. ŠŤOVIČEK — H. NOVÁČKOVÁ — J. KUKLÍK — J. BÍLEK (edd.), *Zápisy ze schůzí československé vlády*, zejména schůze č. 185, s. 409n.

²⁴ Výzva měla například podobu tohoto dopisu: „Zdejší úřad vám sděluje, že jste na základě Vaší přihlášky pro urychlenou repatriaci vyslání do osvobozené vlasti jako technický odborník [...]“ Zařazení odborníků do repatriace vyžadovalo jejich předchozí uvolnění z pracovního poměru například ve válečném průmyslu či lékařské válečné komoře v Británii. NA ČR, MSP-L, karton č. 65, sign. 11-59/77, Vyslání technických odborníků.

PRVNÍ VLÁDNÍ A ÚŘEDNICKÉ TRANSPORTY DO VLASTI

K připravovanému odjezdu se schýlilo v březnu 1945, přičemž nejprve vyjel tzv. vládní sled čítající asi tři desítky osob. V první části výpravy odlétající 9. března byli členové vlády, Státní rady a někteří vyšší úředníci.²⁵ O dva dny později, 11. března, opustil Velkou Británii také prezident se svým doprovodem.²⁶ Jeho cesta vedla přes Francii a Káhiru do Moskvy, kde probíhala jednání o nové československé vládě.²⁷ Poté se plánoval společný přesun na osvobozené československé území.

Na Slovensko měla být také dopravena skupina úředníků z Londýna. Tento tzv. první úřední sled s téměř 200 účastníky, tedy první rozsáhlejší transport do vlasti, měl zahrnovat státní úředníky vybrané jako prioritní,²⁸ odborníky a vojenské osoby. Měla je doprovázet i část diplomatů, k cestě do Československa se chystali zástupci britské, americké a francouzské, ale i belgické a nizozemské diplomacie. Jejich odjezd byl však na poslední chvíli, v den odjezdu, zastaven. Ačkoli šlo prakticky o nařízení z Moskvy, formálně se jednalo o problém s udělením víz a organizačními záležitostmi na osvobozeném území.²⁹ Také ostatním bylo nutno zajistit víza, protože trasa vedla přes středomořské přístavy.

-
- 25 Počet cestujících byl velmi omezen, jednalo se o politiky a úzký výběr úředníků. V této výpravě, směřující na jednání do Moskvy a následně do osvobozené vlasti, byli z vlády Jan Šrámek, Ján Bečko, Ján Lichner, Václav Majer, Jaroslav Stránský, dále pak členové Státní rady František Uhlíř, Václav Nosek, Josef David a další pracovníci Prokop Drtina, Bohuslav Laštovička, Jan Mládek, Jan Stránský, Václav Patzak, Jindřich Spurný, Václav Holub a Ota Fanta. AMZV, fond Londýnský archiv — důvěrný (dále jen LA-D), karton č. 207/1, sign. DůV V., Likvidace státního zřízení v Londýně, č. 2222/III/2/d/45.
- 26 Tato skupina měla z Velké Británie odjet rovněž 9. března, vážné zdravotní problémy prezidenta Beneše však způsobily odklad cesty. Ve výpravě jel prezident Beneš s doprovodem a úředníky své kanceláře a ministr Jan Masaryk. Tamtéž, č. j. 212/dův/45 Návštěva prezidenta republiky, předsedy vlády, ministrů aj. v Kahýře [sic!].
- 27 Odjezd vlády byl reprezentativní, včetně oficiálního rozloučení a programu v některých destinacích. Například v Káhiře si obě skupiny odpočinuly, jednotlivci stihli několik návštěv i prohlídku památek. Následně se letadla vypravila dále přes Bagdád, Teherán a Baku do Moskvy. Podrobnosti k cestě prezidenta a vládní delegace jsou dokumentovány například v pamětech Prokopa Drtiny, Eduarda Táborského nebo Bohuslava Laštovičky, kde se vyskytuje i několik momentek z odletu. Další ucelený soubor fotografií vládního transportu opouštějícího Velkou Británii je publikován in: Jan BÍLEK — Jan KUKLÍK — Erik MARŠOUN — Jan NĚMEČEK, *Druhý exil Edvarda Beneše. Fotografie z let 1938–1945*, Praha 2016, zejména s. 210–218.
- 28 Cestovalo jím 143 úředníků, každé ministerstvo vyslalo dle potřeby okolo deseti pracovníků, případně i nezbytný spisový materiál. AMZV, LA-D, karton č. 207/1, sign. DůV V., č. 3622/III/2/dův/45, Cesta zaměstnanců čl. stát. zřízení — odsun do ČSR.
- 29 Více k tomuto incidentu J. NĚMEČEK — J. KUKLÍK — B. JEDLIČKOVÁ — D. NĚMEČKOVÁ (edd.), *Československá zahraniční politika*, s. 29–31, či Jan KUKLÍK — Jan NĚMEČEK, *Osvobozené Československo očima britské diplomacie. (Zprávy britské ambasády z Prahy v roce 1945)*, Praha 2010, zejm. s. 38–74.

Cestující úředníci se shromáždili před Velikonocemi ve čtvrtek 28. března večer na Kingstonském nádraží, následujícího dne se nalodili v přístavu Dover.³⁰ Stručné vzpomínky na cestu později zaznamenal Josef Kotas: „Konečně jsme netrpělivě vyjeli ze severoanglického přístavu. Projížděli jsme hluboko Atlantickým oceánem, protože při pobřeží Francie zůstávaly v pohotovosti řady německých ponorek. Po dvanácti dnech plavby jsme se dostali přes Gibraltar do Středozemního moře a odtud do Černého moře [...].“³¹ Přes Istanbul dorazila loď 15. dubna do rumunského přístavu Konstanca (Constanța), odtud výprava jela vlakem přes rumunskou Oradeu do slovenských Košic, kam dorazila 18. dubna, do Bratislavy pak s vládou přesídlila 6. května. S pracovníky resortů cestovaly některé prioritní spisy a stroje, i když v omezeném množství. Obdobný hromadný transport několika desítek odborníků byl plánován na konec jara 1945.³²

První transporty do vlasti byly také sledovány exilovými, později i tuzemskými médii. Četné titulky jako například „Prezident na cestě do vlasti“, „Odjezd politických představitelů“ či „Slavný návrat domů“ uvozovaly články i fotografie dokumentující zejména cestu prezidenta Beneše a vlády.³³ Jejich příjezd do vlasti byl rovněž dokumentován ve filmových reportážích.³⁴ Odjezd prvního úředního sledu zaznamenala malá noticka s informací, že do vlasti odjela československá skupina, kterou „tvoří členové Státní rady, důstojníci, úředníci aj.“³⁵ Dále již média zpravovala spíše o repatriaci obecně.³⁶

Předpisy pro tuto skupinu představovaly precedens pro další repatrianty. V rámci příprav bylo třeba včas přezkoumat platnost pasů, obstarat povolení k odjezdu a tranzitní víza. Jednotlivci se taktéž podřídili lékařské prohlídce a očkování. Každý pak vyplnil repatriční dotazník.³⁷ Ministerstvo vnitra posoudilo vracející se z hlediska

30 AMZV, LA-D, karton č. 207/1, sign. DůV V., č. 3400/45/dův. Informace o cestě prvního sledu.

31 Josef Kotas, přední politik KSČ na Ostravsku, druhou světovou válku strávil převážně v Anglii, do prvního sledu se dostal jako zástupce komunistů vysílaných na osvobozené území. Josef KOTAS, *Vzpomínky na boje proti fašismu na Ostravsku, v emigraci v období II. světové války a návrat do osvobozené vlasti (1933–1945)*, in: Ostrava. Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě města 8, Ostrava 1975, s. 165–201.

32 NA ČR, MSP-L, karton č. 65, sign. 11-59/77, Záznam o schůzi komise pro repatriaci vedoucích technických odborníků.

33 Exilový tisk *Čechoslovák* ze dne 16. března 1945, s. 1–4, a *Nové Československo* ze dne 14. dubna 1945, s. 4.

34 Archiv krátkého filmu, reportáže č. TVF 1/45, *Návrat z exilu do Prahy* a č. TVF 10/45, *Návrat z emigrace*.

35 *Čechoslovák* ze dne 6. dubna 1945, článek *Na cestě do vlasti*, s. 3.

36 K repatriaci úředníků se nicméně vztahuje ironický komentář v levicovém exilovém tisku *Nové Československo* ze dne 24. března 1945 z rubriky „Historiky o lidech a věcech“ (s. 6). Podle něj dlouhodobé plánování mohlo být vnímáno jako byrokratické prospěchářství. „V některých našich úřadech jsou jistí úředníci [...] na rozpacích, mají-li se domáhat urychleného odeslání domů, aby také na ně nějaké místo zbylo“ či jestli mají zůstat tady a „likvidovat“, což znamená „podívat se teprve jak to tam bude vypadat“ a podle toho se zařídit. My jim k tomu můžeme jen radit změnu vzduchu.“

37 V dotazníku se nacházely některé citlivé otázky například na majetkové a bytové poměry. Jakkoli byly myšleny prakticky, aby podnítily včasné výpovědi z bytů apod., byly vzhle-

státní spolehlivosti, zejména co se týče chování za války a splnění vojenské povinnosti, poté teprve získal daný člověk povolení k návratu. Vzhledem k velmi omezenému počtu míst k přednostní repatriaci se navíc předpokládalo, že vybraní úředníci zanechají v Anglii rodinné příslušníky. Proto se nařízením stanovil pro zanechané členy rodiny příspěvek po odjezdu člena domácnosti, který byl často zároveň živitelem.³⁸

Každý měl osobní zavazadla, jejich počet byl předem limitován na jeden velký kufr a dva menší. Zároveň se doporučovalo počítat s materiálním nedostatkem na osvobozeném území, cestující si tak s sebou nezřídka vezli toaletní potřeby (mýdlo), ale i kávu či kakao.³⁹ Nahlédneme-li do obsahu zavazadel cestujících, byl poměrně skromný, vedle již zmíněného si s sebou vezli povětšinou osobní věci, například knihu, a základní i teplé oblečení.⁴⁰ Další zavazadla bylo možné zanechat ve Velké Británii pro pozdější repatriaci, majetek často prozatím zůstával k užívání zůstavším členům rodiny. Zvláštní, a pro cestující jistě zásadní, byla otázka financí.⁴¹ Cestující úředníci dostali výplatu a příspěvky s předstihem ještě před odjezdem, v době cesty jim byly vypláceny pouze diety. Nový plat již měli dostat ze zdrojů vlády ve vlasti.

REALIZACE PLÁNŮ

V době, kdy byl první sled úředníků na cestě, se na osvobozené území rovněž vydala delegace připravované vlády.⁴² Během cesty podal předseda exilové vlády Jan Šrámek

dem k protestům později vypuštěny. AMZV, LA, karton č. 503, sign. 1945-13380, Repatriace zaměstn. stát. zříz., Dotazník.

- 38 Výše příspěvku byla stanovena dle několika kritérií. Pokud manželka nebyla výdělečně činná, obdržela měsíčně 25 liber, k tomu se přičítalo 5 liber na dítě mladší šesti let a 8 liber na dítě starší. Rovněž bylo pamatováno na příspěvek na vedení dvojí domácnosti či ošacovací příspěvek. I v tomto ohledu měly státní úřady zájem na urychlené repatriaci rodinných příslušníků a tím pádem snížení finančních nákladů. NA ČR, MSP-L, karton č. 65, sign. 11-59/62, Repatriace bývalých zaměstnanců státního zřízení v zahraničí.
- 39 Jejich vývoz byl omezen na 2 libry mýdla a 15 liber poživatin. Dále se účastníci zvláště zajímali o možnost vyvézt látky (což bylo možné v případě omezení jiného ošacení) a šperky (doporučovalo se jejich omezení, případně zažádání o hromadné povolení k vývozu u britského exportního úřadu). AMZV, LA-D, karton č. 207/1, sign. Dův V., č. 2596/III/2/dův/45, Zaměstnanci státního zřízení čsl. — odsun na osvobozené území ČSR.
- 40 Omezení se týkalo také osobních dokumentů či fotografií, které byly předem odevzdány v obálce.
- 41 Z Velké Británie bylo možno vyvézt hotovost 5 liber a 10 liber v cizí měně. Větší množství či vývoz akcií a cenin podléhaly zvláštnímu povolení a procesu, včetně dokazování dlouhodobějších příjmů. O výjimku musela zažádat rovněž vládní delegace. Cestujícím bylo doporučeno vybrat vklady u svých bank a uložit je na účet vlády, respektive u Spořitelny československých vojsk v zahraničí. Zde bylo možné určit osobu, která mohla s vkladem disponovat (případně část vkladu vázat k užívání proti podpisu) či pevně vázat. Z pevně vázané části se mohla následně vybírat hotovost ve vlasti, přičemž kurz stanovovalo průběžně ministerstvo financí. NA ČR, MV-L, karton č. 259, č. 3019/II/45, Informace pro opuštění Spoj. království.
- 42 Budoucí členové vlády vyrazili 31. března vlakem z Moskvy, krátce se zastavili v Kyjevě a Lvově, odtud pokračovali v jízdě a 3. dubna dosáhli osvobozeného území. Přes Medzila-

dle dohody demisi. Vyhlášení nové vlády 4. dubna v Košicích znamenalo pro londýnské vládní instituce ukončení činnosti.⁴³ Správu ministerstev obstarávali dle rozhodnutí vlády o zastupování exiloví ministři, kteří zůstali prozatím v Londýně — Juraj Slávik, Hubert Ripka a dočasně Ladislav Feierabend.⁴⁴ Realizace plánů likvidace státního zřízení však vzápětí přešla na tzv. likvidační komisi pod předsednictvím vyslanec Císaře, tvořenou dále zástupci jednotlivých (bývalých) ministerstev.⁴⁵ Instituce měly zastavit dosavadní činnost, uzavřít své účetnictví, vypovědět (či přenechat) stávající najaté prostory a připravit nutný materiál na přesun do vlasti. Zaměstnancům skončil pracovní poměr dnem 31. května s tříměsíčním odstupným.⁴⁶ Některé úřady trvaly na tom, že spravují činnosti, jejichž chod nelze prozatím přerušit. Vyslanec Císař v zájmu oddělení státního zřízení v likvidaci a aktivních složek rozhodl o zrušení ministerstev a vytvoření samostatných úřadů se zvláštními úkoly, které nadále podléhaly přímo velvyslanectví. Mezi těmito byla repatriační mise, hospodářský úřad, úřad pro UNRRA ad. Aktivní zůstalo prozatím ministerstvo zahraničních věcí v Londýně a nadále fungovala rovněž vojenská mise v návaznosti na ministerstvo národní obrany, které mělo ve své kompetenci péči o příslušníky československých jednotek v zahraničí i jejich rodiny a zajišťovalo rovněž jejich repatriaci.⁴⁷

borce a Humenné, kde výprava přesedla do autokolony, dorazili do Košic. Zážitky z cesty popsal například P. DRTINA, *Československo můj osud*, s. 29–43.

43 Vedle náplně činnosti se měnily i některé formální záležitosti. Z hlediska financí pokračovala do demise činnost úřadů z prostředků zahraniční vlády, poté byly resorty formálně podřazeny československému velvyslanectví a financovány československou vládou ve vlasti. Limitním datem zde byl stanoven 9. duben dle veřejného oznámení o nové vládě, respektive konec dubna pro rozlišení plateb dle období. Platy úředníků určených k likvidaci úřadu také patřily mezi likvidační náklady. NA ČR, MV-L, karton č. 239, sign. 2-59-1, Zápis o poradě ze dne 29. března 1945.

44 Ladislav Feierabend podal již v únoru 1945 demisi. Více k politickým důvodům tohoto rozhodnutí Ladislav Karel FEIERABEND, *Politické vzpomínky III*, Brno 1996, s. 211nn. NA ČR, MV-L, karton č. 238, sign. 2-59-1, spis č. 6, Zápisy z porad.

45 Komise projednávala postup likvidace a konkrétní otázky na pravidelných schůzích, kterých se účastnili zástupci jednotlivých úřadů, ale i odborů. Mimo pravidelné porady fungovala i setkání subkomisí a denně také tzv. malá kancelář, ve které mělo zastoupení ministerstvo financí, NÚKÚ a ekonomát. Intenzivně se projednávaly finanční otázky jak dále vyplácených požitků, tak sociálních podpor, které byly roku 1945 vypláceny měsíčně přibližně 1200 osobám, a to jednak superarbitrovaným vojákům, jednak sociálně potřebným dlouhodobě či jednorázově. NA ČR, fond Nejvyšší účetní kontrolní úřad — Londýn (dále jen NÚKÚ-L), karton č. 62, sv. Likvidační komise, Likvidace státního zřízení v zahraničí.

46 Téměř 170 zaměstnanců bylo v rámci snižování personálu propuštěno již o měsíc dříve. Naopak k likvidačním účelům bylo ponecháno v činnosti asi osm desítek zaměstnanců na smluvní poměr. V případě, že se pobyt v Anglii protáhl přes dobu odstupného, dostávali čekající na návrat podporu repatriační mise až do doby repatriace. Pokud si mezitím našli jinou práci, byl jim po dobu odstupného uhrazován případný rozdíl mzdy. NA ČR, ÚPV-B, karton č. 642, č. j. 657/45, Skončení služebního poměru.

47 Jen z Velké Británie se jednalo o repatriaci několika tisíc osob. Repatriační agenda obou úřadů se však částečně prolínala, například v případě tzv. superarbitrovaných osob, které

Likvidaci londýnského státního zřízení sledovala také domácí vláda, a to přes značné komunikační potíže. Košická vláda přesídlila nejprve do Bratislavy a následně 10. května do Prahy, prezident slavnostně přijel 16. května, během dalších dní proběhl ze Slovenska přesun stávajícího státního aparátu.⁴⁸ Jednotlivé resorty přebíraly postupně zpět budovy v Praze a částečně i personál, s dalšími pracovníky se počítalo po repatriaci z Londýna. K posouzení státní spolehlivosti zaměstnanců a jejich zařazení do státních služeb byla vytvořena personální meziministerská komise.⁴⁹ Ke zjištění postupu likvidace zahraničního státního zřízení byla také vzápětí naplánována revizní návštěva Londýna ředitelem Nejvyššího účetního kontrolního úřadu (NÚKÚ), která se uskutečnila na počátku července. Kladně zhodnotila postupující práce a navrhla další konkrétní kroky postupu, které byly vládou projednány na konci července 1945.⁵⁰ Snaha se soustředila na brzké ukončení likvidace bývalých státních institucí, vyjasnění kompetencí pokračujících úřadů a urychlení repatriace, protože jakákoli prodleva znamenala další výdaje spojené s provozem i sociální péčí.⁵¹

Ačkoli se původně plánovaly další zvláštní úřední transporty do vlasti obdobné prvnímú sledu, po skončení války se rozhodlo, že transfer úředníků bude stejně jako návrat ostatních československých příslušníků nadále zastřešovat repatriační mise

spadaly pod péči ministerstva sociální péče, respektive repatriační mise. Na území Velké Británie vznikl také spolek Sdružení bývalých bojovníků československých zahraničních vojsk v Anglii, hájící tuto skupinu mimo jiné při sociální pomoci poskytované v souvislosti s repatriací. NA ČR, NÚKÚ-L, karton č. 60, č. j. 766 P/1-1945, Likvidace čs. státního zřízení v zahraničí, též NA ČR, fond Ministerstvo vnitra II. — Noskuv archiv, karton č. 2, č. j. 435/45, Program Sdružení býv. příslušníků čs. zahraničních vojsk v Londýně.

48 NA ČR, fond Klement Gottwald, karton č. 137, č. j. 1494, zápisy ze schůzí vlády, zde zejména schůze v měsících dubnu a květnu projednávající mimo jiné přesun vlády i příjezd prezidenta a úředníků.

49 Předsedou ověřovací komise byl ustanoven ministr vnitra V. Nosek, dalšími členy byli ministři pracovníci J. David, B. Laušman, F. Hála, I. Pietor a J. Ďuriš. Tamtéž, karton č. 137, č. j. 1494, Zápis o 4. schůzi vlády dne 17. dubna 1945 v Košicích.

50 V obsáhlé zprávě referoval ředitel J. Friedmann o postupu věcné i personální stránky likvidace státního zřízení, jednotlivě se věnoval stále působícím institucím, finančním a rozpočtovým otázkám a připojil i návrhy k řešení dílčích problémů, jako byly nejasnosti ohledně nároku na sociální příspěvky, finanční ohodnocení či repatriaci dětí z československé školy ve Velké Británii. NA ČR, ÚPV-B, karton č. 642, č. j. 657/45, č. j. 5068, Zaslání zprávy o likvidaci zbytků státního zřízení v Londýně předsednictvu vlády předsednictvu vlády dne 23. července 1945. (Opis mimo další též NA ČR, NÚKÚ-L, karton č. 60, č. j. 766 P/1-1945, Likvidace čs. státního zřízení v zahraničí). Zpráva je rovněž otištěna v rámci dodatků spolu s dalšími zásadními dokumenty souvisejícími s likvidací činnosti státního zřízení ve Velké Británii a s repatriací v rámci edice J. NĚMEČEK — I. ŠTOVÍČEK — H. NOVÁČKOVÁ — J. KUKLÍK — J. BÍLEK (edd.), *Zápisy ze schůzí československé vlády*, s. 465–495.

51 Dopis předsedy NÚKÚ ze dne 28. září 1945 zpravoval předsednictvo vlády o prodlevě repatriačních transportů, zdržení likvidačních prací a vysokých nákladech na vydržování zbytku československého státního zřízení v zahraničí. NA ČR, ÚPV-B, karton č. 642, č. j. 657/45, č. j. 9412.

pro Velkou Británií zřízená v březnu 1945.⁵² Úředníci a jejich rodiny byli považováni za zvláštní kategorii, které měla být zajištěna přednostní repatriace před repatriací dalších civilistů.⁵³ O zařazení do transportů při omezené dopravní kapacitě rozhodovala mimo jiné tzv. prioritní komise fungující v rámci mise.⁵⁴ Stejně jako všichni žadatelé, i úředníci před samotnou repatriací vyplnili dotazník, který byl zaslán ministerstvu vnitra, respektive velvyslanectví, k posouzení o státní spolehlivosti. Diskutabilní zůstávala pozice československých Němců, jejich repatriace byla odalována a někteří zvolili setrvání v emigraci.⁵⁵ Ani v případech zájmu ze strany pracovníka však nebylo opětovné zaměstnání ve stejném nebo jiném státním úřadu či získání ekvivalentní pozice samozřejmostí. Jak již bylo řečeno, zaměstnancům byl změnou na smluvní pracovní poměr prakticky rozvolněn zaměstnanecký vztah se státním aparátem. Během likvidace probíhal přesun úředníků mezi úřady, o případném novém zařazení do ministerstev v Československu se nově rozhodovalo ve vlasti. O vyžádání k práci v Československu byli úředníci informováni často telegraficky přes vyslanectví, případně ústně.⁵⁶ V této praxi lze spatřovat politický nástroj, jakým noví vládní představitelé svévolně rozhodovali o složení úřednictva a míře kontinuity

52 Repatriční mise pro Velkou Británií vznikla za účelem péče „o československé občany na území Velké Británie a Severního Irsku po stránce osobní a věcné repatriace a péče sociální, zdravotní a pracovní“. Zatímco původně vláda odhadovala, že v rámci této mise bude třeba připravit repatriaci pro cca 12 000 žadatelů, v konečném množství to byla prakticky polovina. Repatriaci Čechoslováků z jiných spojeneckých zemí měly na starosti další repatriční mise, respektive repatriční styční důstojníci při spojeneckých jednotkách. NA ČR, MSP-L, karton č. 63, sign. 11-59/1, č. 277/D/Přes/45, Repatriční mise pro Velkou Británií.

53 Třetí skupinou repatriantů byly již zmíněné vojenské osoby pod péčí ministerstva národní obrany. Jejich repatriace byla také považována za prioritní, ovšem souvisela se specifickým postavením vojáků a jejich uvolňováním ze závazků vůči zahraničním válečným institucím. NA ČR, ÚPV-B, karton č. 642, č. j. 657/45, č. j. 5068.

54 Komise byla složena z vyslance a zástupců repatriční mise, vojenské mise, leteckého inspektorátu a odborové organizace. Prioritu v repatriaci měly jmenovitě vyžádané osoby, dále pak oborově potřební odborníci, poté ti, jejichž odjezd znamenal úsporu financí a konečně repatriace z rodinných či osobních důvodů. Tamtéž, karton č. 642, č. j. 657/45, č. j. 5068, Zaslání zprávy o likvidaci zbytků státního zřízení v Londýně.

55 Postoj k Němcům v Londýně ovlivnila jednak komplikovaná jednání o politickém konsenzu v průběhu uplynulých let, jednak prosazení obecného odmítnutí repatriace Němců (a Maďarů) do Československa uznané i na mezinárodním poli. Problematické byly některé podmínky pro vydání víza do Československa, dle kterých mohli být českoslovenští Němci repatriováni mimo jiné pouze, pokud se aktivně zúčastnili zápasu o osvobození Československa. NA ČR, MSP-L, karton č. 64, sign. 11-59/46, Seznamy prověřovaných osob různé národnosti.

56 Jako příklad uveďme znění telegramu, které obdrželo vyslanectví v červenci 1945: „Czechoslovak Embassy London — Repatriate immediately our officers KASRIEL, KVAPIL, MRAZ, NEPEJCHALOVA, ROZSNYAI — Ministry of Agriculture, Prague“, úředníci pak byli zařazení do nejbližších transportů na přelomu července a srpna. Tamtéž, karton č. 65, sign. 11-59/71, č. 1689/45, Povolání úředníků z domova.

jednotlivých resortů.⁵⁷ Bývalí úředníci londýnského státního zřízení měli určité výhody, na druhou stranu museli být připraveni bez odkladu nastoupit žádanou službu. Transporty úředníků probíhaly vesměs v červenci a srpnu, i když docházelo k častému odkládání termínu.⁵⁸ Důvodem byla zejména vytíženost dopravních prostředků a cest — prioritou byla v Evropě dána vojenským přesunům a v případě civilistů dalším osobám, které byly přemístěny v důsledku válečných událostí.⁵⁹ Zajištění transportu z Velké Británie doprovázelo nesnadné domlouvání s britskou stranou o poskytnutí dopravních prostředků. Velvyslanectví a repatriční mise vyjednávaly na více frontách. Preferovala se letecká doprava, její zajištění však bylo poměrně náročné, drahé a dopravovalo pouze menší množství osob.⁶⁰ Postupně se tedy přidaly i kombinované lodní a vlakové transporty přes belgický přístav Ostende.

Zavazadla cestovala částečně s repatrianty, protože byl ale jejich počet omezen, byly další věci k pozdějšímu převozu ponechány ve správě ekonomátu.⁶¹ Ten k jejich uskladnění vybral v rámci soutěže firmu Pickford, v jejichž prostorech byla po dobu šesti měsíců zavazadla uskladněna a částečně pojištěna. Jejich převoz byl zdoluhavý, a to i v případě, že se jednalo o kufry vládních představitelů a úředníků; přednost měla repatriace osob. Ke svým majitelům se tak dostala mnohdy až po několika měsících.⁶²

Rovněž obývané prostory byly dle plánu postupně redukovány, úřadovny slučovány a po ukončení činnosti ministerstev v červnu již fungovala plně jen jejich

57 Tento fakt spatřují jako významný nástroj komunistických představitelů vůči svým oponentům zejména mezi čelními politickými představiteli někteří aktéři ve svých pamětech (například L. Feierabend či J. Opočenský). Příkladem může být zdržování repatriace (například pozdní přilet H. Ripky a dalších, který způsobil jejich zmeškání slavnostního příjezdu prezidenta do Prahy). Viz J. NĚMEČEK, *Likvidace československé exilové vlády*, s. 79.

58 NA ČR, MSP-L, karton č. 65, sign. 11-59/61, Seznamy repatriovaných dle transportů.

59 Tyto osoby získaly zvláštní status tzv. Displaced Persons a nárok na mezinárodní péči i repatriaci. Mezi nimi měli prioritu bývalí vězni koncentračních táborů či nuceně nasazení pracovníci před válečnými emigranty. Péči zajišťovaly vojenské orgány ve spolupráci s organizací UNRRA. Jejich dopravní spoje se také využívaly pro repatriaci z Velké Británie. Transport a zásobování byly na válkou zničeném kontinentě velmi náročné, což průběh repatriace, zejména ze vzdálenějších destinací, ztěžovalo. Viz například Ben SHEPHARD, *The Long Road Home*, New York 2011.

60 Ze vzpomínek Jana Opočenského se například dozvídáme podrobnosti o jeho repatriaci do vlasti. Výprava v červenci 1945, do které byl zařazen, čítala zhruba sto osob, které byly do Československa dopraveny skupinou deseti bombardovacích letadel. Jana ČECHUROVÁ — Jan KUKLÍK — Jaroslav ČECHURA — Jan NĚMEČEK (edd.), *Válečné deníky Jana Opočenského*, Praha 2001, s. 428.

61 V tuto chvíli byl ekonomát úřadem pod velvyslanectvím, kde měl především pomáhat s ekonomickými záležitostmi repatriantům či zůstavším členům domácnosti. NA ČR, NÚKÚ-L, karton č. 60, č. j. 11.051/45, Úkoly Ekonomátu.

62 Hromadný transport několika tisíc zavazadel byl například zorganizován v prosinci 1945 přes přístav v Hamburku. NA ČR, MSP-L, karton č. 65, sign. 11-59/88, spis Uskladnění zavazadel.

likvidace.⁶³ Likvidační komise jednotlivých institucí nadále připravovaly zásilky do vlasti se zbývajícími, zejména archivními dokumenty a případně hmotným majetkem. Položky inventáře, které nebyly určeny k převozu do vlasti, byly odevzdávány na ekonomát, jenž organizoval odprodej.⁶⁴ Zásilky s dokumentací a spisy se posílaly zejména letecky do Prahy, doprovázeny byly případně několika úředníky či vojenskou ochranou.⁶⁵

* * *

Ačkoli československý politický exil fungoval v mimořádných a mnohdy provizorních podmínkách, snažil se udržet ve své činnosti návaznost na předmnichovské období v oblasti legislativní, a omezeně i organizační a personální. S vědomím dočasnosti svého působení v londýnském exilu tak vzápětí přišla otázka obdobné kontinuity s poválečnou vládou v osvobozené vlasti. Likvidace a případná repatria-

63 Při výpovědi bylo třeba dorovnat náhrady četných zjištěných škod či naopak zažádat o refundaci válečných poškození. V dubnu 1945 pronajímalo exilové státní zřízení ještě tyto prostory: Wilton Crescent (č. 2 min. vnitřní, školský úřad, č. 23 konzulát, č. 42 vojenská mise, č. 45 Státní rada), Princes Gate 62 (min. vnitřní), Piccadilly 134 (min. národní obrany), Gwendolen 27 (vrchní a polní soud), Fursecroft (min. zahraničí 7 bytů, dále č. 47 min. financí, č. 49 min. spravedlnosti, ekonomát, č. 52 NÚKÚ, č. 35 a 57 min. průmyslu, obchodu a živností, spořitelna čs. vojsk, č. 29 a 40 min. hospodářské obnovy), Knightsbridge 203 (společnost pro vybudování kult. hosp. vztahů se SSSR), Lennox Gardens 52 (sklad min. zahraničních věcí), Edgware Road 71 (nakladatelství Českoslovák), Princes Gate 15 (skladoviště ekonomátu), Cadogan Gardens 51 a 53 (min. sociální péče), Landsdowne Crescent 44 a Purchester Terrace 53 (Československý Červený kříž), Lowndes Square 43 (min. zemědělství), Harley Street 72 (Zásobovací a dopravní společnost) a 5 budov pro školy. AMZV, LA, karton č. 503, spis Likvidace, č. 769/45, Záznam o schůzi likvidační komise.

64 Prodej majetku se děl průběžně, o prioritní nabídku stálo ministerstvo zahraničních věcí, jehož činnost v zahraničí dále pokračovala. Prodával se zejména nábytek, ale i jiné vybavení (jako příklad různorodosti uvedme elektrická kamna, linoleum či nádoby na vodu). Odprodej se děl na základě nabídky a soutěže. Výtěžek byl následně rozdělen na účty jednotlivých institucí v likvidaci, jimž majetek původně patřil. NA ČR, MV-L, karton č. 238, sign. 2-59-2, č. 1560/45, Prodej inventáře.

65 Není vždy jisté a zjistitelné, jaká část materiálu byla zlikvidována již v Londýně, a chybí i úplné přehledy o postupných dodávkách materiálu nebo záznamy o poškození či ztrátách. Na tuto neúplnost poukazuje pro své spisy například ministerstvo vnitřní, zatímco ministerstvo sociální péče evidovalo na začátku roku 1946 v pořádku došlých kompletních 50 krabic. Poměrně rozsáhlý materiál se však dostal do vlasti a je dnes cenným pramenem k československé exilové politice i dalším tématům. Stručné informace o fondech se nacházejí v úvodcích jejich inventářů (v NA ČR fondy předsednictva č. 1006, ministerstev vnitřní č. 828, sociální péče č. 1007, financí č. 819, hospodářské obnovy č. 786, národní obrany č. 1840, zemědělství, průmyslu, obchodu a živností č. 910, spravedlnosti č. 816; vlastní fondy londýnských dokumentů se rovněž nacházejí v dalších archívech: AMZV fondy Londýnský archiv obyčejný a důvěrný, londýnský archiv v Archivu Kanceláře prezidenta republiky či fondy ministerstva národní obrany a vojenské kanceláře prezidenta ve Vojenském historickém archivu).

ce státního zřízení proto byla jako dlouhodobá a komplexní záležitost plánována s předstihem. Celý proces byl rozdělen na věcnou a personální stránku, obě však byly úzce propojeny.

Nebyl možný hromadný ani rychlý přesun končícího státního zřízení do Československa. Důležitou otázkou plánu proto byla kategorizace úředníků, ale i movitého majetku a spisů dle priorit brzkého návratu do vlasti. Osoby navíc byly před repatriací prověřovány z hlediska státní spolehlivosti. Tento fakt tak mohl působit jako politický nástroj, společně s otázkou jejich zahrnutí do činnosti státního zřízení nové vlády. Z vlasti nicméně byli konkrétní zaměstnanci i odborníci určitého odvětví průběžně žádáni k urychlené repatriaci a zařazení do služeb ministerstva. Prostředí bývalého exilu, které za války fungovalo poměrně strukturovaně, bylo považováno za určitý rezervoár pracovních sil.

Samotný proces repatriace provázely další komplikace, zejména co se týče organizování transportů. Po dobu čekání na repatriaci byla Čechoslovákům poskytnuta sociální podpora, bývalým zaměstnancům tříměsíční služné. Návrat se protáhl na řadu měsíců, úředníci bývalého státního zřízení i jejich rodinní příslušníci měli status přednostních repatriantů a byli vesměs zařazováni již do transportů organizovaných v létě. Ve větším počtu se Čechoslováci z Velké Británie vraceli zejména na podzim 1945. Do vlasti byla ještě následně doručována zavazadla ponechaná v Londýně a úřední spisový materiál.

Ministerstva v Londýně skládala svůj úřad ne přímo do rukou nastupující vlády, ale organizovala likvidaci, respektive částečný přesun, přičemž část svého zázemí poskytla ve snaze o dokumentační a kompetenční návaznost nově budovaným ministerstvům v osvobozené vlasti. Ačkoli se nejednalo o přímou kontinuitu mezi vládou exilovou a vládou v osvobozeném Československu, snaha o ni ze strany exilové vlády byla zřejmá a zpětně utvrzovala legitimitu a vládní integritu exilového působení. Z původního rozsáhlého londýnského zázemí sloužila část pracovníků, ale i materiálního vybavení a dokumentů nadále pro státní potřeby, ať už ve správě velvyslanectví a zahraničních úřadů či ve vlasti.

RÉSUMÉ:

In the course of its wartime activities, the Czechoslovak political exile community in London relied on an expanding environment comprising both material and personnel. On the one hand, its operations were provisional and perceived as temporary from the beginning, though there was an apparent tendency to continue with pre-war legislation and customs. Similarly, there was an effort to ensure the connection of exile activities with the official administration of the post-war government in the homeland. In order to ensure such continuity, a strategy of gradual winding-down and termination of the London authorities' activities, transfer of competencies to Czechoslovakia and transfer of key officials, files and possibly part of the acquired equipment was considered for a long time. No blanket transfer of offices or employees to the homeland occurred; decisions on placement were taken individually by the ministries of the new government. However, the necessity of qualified staff is evidenced by requests for specialists and particular workers and by the order for their accelerated return. The Ministry of Finance in exile thus focused on the material aspect, i.e. the material environment of the government in exile in London. It primarily compiled inventory lists and decided on the sale of items and repatriation of documents, while also managing proper-

ties and ensuring the gradual disposal thereof. Conversely, the Ministry of Social Care was entrusted with personnel matters, was responsible particularly for social support of officials and, in connection with the termination of the activities of the government in exile, ensured their repatriation to the homeland and all related preparations in connection with the repatriation mission.

PhDr. Ing. Jana Kasíková vystudovala historii se zaměřením na české dějiny na FF UK v Praze, kde dále pokračuje v doktorandském studiu, a ekonomii na VŠE v Praze. Dlouhodobě se zabývá problematikou organizace poválečných návratů, skupinou přemístěných osob (Displaced Persons) a vývojem dobrovolnických organizací v této době (jani.kasikova@gmail.com).